

Béres Nóra*

A környezet védelme és a fegyveres összeütközések, avagy miért nem hatékonyak a vonatkozó nemzetközi szerződések?

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Noha a környezet védelme mára már a nemzetközi közösség univerzális szinten elismert, kitüntetett figyelemmel kísért közös ügyévé vált, a környezetvédelmi szempontok mindmáig háttérbe szorulnak a fegyveres konfliktusok során. Utóbbi azonban nem a jogi szabályozottság hiányának logikus következménye – a nemzetközi közjog gazdag normakészletet mutathat fel a nemzetközi környezetvédelmi, humanitárius és büntetőjog szinergiájából.¹

A téma jelentőségét mi sem festi le élethűbben, mint-hogy e kérdésnek maga a Nemzetközi Bíróság (*International Court of Justice*, a továbbiakban: ICJ) is kitüntetett figyelmet szentelt joggyakorlatában. 1996-ban az *atomfegyverek használata vagy az azzal való fenyegetés jogszerűségének ügyében* adott tanácsadó véleményében kimondta, hogy „a környezet nem elvont fogalom, hanem az élettér, az életminőség és az emberek egészségének megjelenési formája, beleértve a jövőbeni meg nem született generációkat is. Az államok arra vonatkozó általános kötelezettsége, hogy a joghatóságuk alá tartozó és az ellenőrzésük alá eső tevékenységükkel tiszteletben tartásuk más államok és az államterületnek nem minősülő térségek környezetét, a nemzetközi környezetjog részét képezi”.² Az ICJ tanácsadó véleményében kihangsúlyozta, hogy „az államoknak fontolóra kell venniük környezetvédelmi szempontokat is, amikor a legitim katonai célpontok kiválasztása során a szükségesség és arányosság szempontjait mérlegelik”.³ A Nemzetközi Bíróság rávilágított, hogy a környezet védelme fegyveres konfliktusok során nem a nemzetközi jogtól fényévekre álló absztrakció, hanem testközeli, védelemben részesítendő jogterület, és

hogy a klasszikus humanitárius jogi alapelvek – a katonai szükségesség, az emberiség, az arányosság és a megkülönböztetés –⁴ mérlegelése mellett a környezetvédelmi szempontok is figyelembe veendőek a katonai célpontok kiválasztásakor.

A téma aktualitását jól mutatja, hogy szerepel a Nemzetközi Jogi Bizottság (*International Law Commission*, a továbbiakban: ILC) napirendi pontjai között: 2019 nyarán az ILC 71. ülészakán elfogadta *A nemzetközi környezetvédelem alapelvei fegyveres konfliktusok idején* című ideiglenes kodifikációs tervezetet (a továbbiakban: kodifikációs tervezet).⁵ A kodifikációs tervezet mintegy hat év alatt jutott el az első olvasatig, *Marie G. Jacobsson* (2013–2016) és *Marja Letho* (2017–2019) különleges jelentéstevők többéves munkájának gyümölcseként. A júliusban napvilágot látott munkaanyag elsősorban a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra helyezi a hangsúlyt,⁶ tekintve, hogy a vonatkozó nemzetközi

4 A kérdéssel lásd részletesen VIOLA VINCZE: *The Role of Customary Principles of International Humanitarian Law in Environmental Protection*. *Pécs Journal of International and European Law*, 2017/2. 23–30. o.

5 Second report on protection of the environment in relation to armed conflicts by Marja LEHTO: *Special Rapporteur, International Law Commission*, 71st session, 29 April – 7 June 2019 and 8 July – 9 August 2019, U.N. Doc. A/CN.4/728,

elérhető: <https://tinyurl.com/ubk8gdc> [letöltve: 2019. 10. 11.].

6 Az ILC-ben részt vevő államok körében általános egyetértés mutatkozott a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok bevonását illetően, mivel a nemzetközi és nem nemzetközi konfliktusok különbségtételt nélkülöző megközelítés kiváló keretet adott annak, hogy bizonyos alapelveket újrafogalmazzanak, másokat pedig fejlesszenek. Másfelől, még e megközelítés legelhivatottabb ellenzői között is akadtak olyanok, akik kritizálták, hogy bizonyos elvek alkalmazása között nincs a nemzetközi és a nem nemzetközi konfliktusok között különbségtétel. Így például a 16. számú alapelv, mely kimondja, hogy tilos a természeti környezet ellen megtorló támadást intézni – azaz szó szerint megismétli az 1949. évi genfi egyezmények I. kiegészítő jegyzőkönyvének 55. cikk (2) bekezdését –, heves vitákat gerjesztett: egyrészt a szabály sokak által kétségbe vont szokásjogi természetű, másrészt a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok idején való alkalmazhatósága miatt. Lásd Viktorija JAKJIMOVSKA – Ezéchiél AMANI: *Protecting the Environment in Non-International Armed Conflicts: Are We There Yet? EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*, elérhető: <https://tinyurl.com/uawud5m> [letöltve: 2019. 10. 11.].

* Béres Nóra: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Nemzetközi és Uniói Jogi Kutatási Főosztály, kutató.

1 Szalai Anikó felhívja rá a figyelmet, hogy a humanitárius jog perspektívájából közelítve a főszabály az, hogy a környezetvédelmet addig kell szem előtt tartani, ameddig az a hadijoggal összeegyeztethető. SZALAI ANIKÓ: *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013, 86. o.

2 *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of 8 July 1996. I. C. J. Reports 1996, para. 29.

3 *Ibid.* para. 30.

szerződések normáinak hatálya csupán – a napjainkban már kevésbé gyakori – nemzetközi fegyveres konfliktusokat ölelik fel.⁷ A kodifikációs tervezetet az Egyesült Nemzetek Főtitkára megküldte a tagállami kormányoknak, nemzetközi szervezeteknek (beleértve az Egyesült Nemzetek Környezetvédelmi Programját), valamint nem kormányközi szervezeteknek (elsősorban a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának és a Környezetjogi Intézetnek) véleményezésre, melynek a címzettek 2020. december 31-ig tehetnek eleget.⁸

A szokásjogi kodifikáció beindításának katalizátora a nemzetközi szerződésekben fellelhető normaanyag tárgyi hatályának szűkösségében és fogalmi ellentmondásaiban keresendő, melyet a soron következő fejezetekből ismerhet meg az olvasó. Jelen tanulmány témájának választott területet tehát az alaki jogforrások oldaláról vizsgálva két szabálytömeggé lehet gyúrni, melyek egyrészt a nemzetközi szerződéses, másrészt a szokásjogi normák halmazából állnak össze. (Megjegyezve, hogy a kettőnek közös metszete természetesen lehet, és van is.) Utóbbi felosztás felől megközelítve, e cikk célkitűzése, hogy bemutassa azokat a nemzetközi szerződéseket, amelyek segítségül hívhatók a környezet romboló hatású fegyverektől való megóvásához – azaz olyan rendelkezéseket tartalmaznak, amelyek tárgyi hatálya közvetlenül a fegyveres konfliktusok idején való környezetvédelemre fókuszál –, és hogy ezeket összehasonlítva feltárja a köztük lévő különbségeket. Továbbá célja az is, hogy sorra vegye azokat az egyéb szerződéses rendelkezéseket, melyeknek elsődleges célja nem a fegyveres konfliktusok nexusában biztosítandó környezetvédelem, ám közvetetten alkalmasak ilyen funkció betöltésére is.⁹ Végezetül a tanulmány valamennyi vizsgált norma gyakorlati átültetésére fókuszál, majd konkrét esettanulmányt¹⁰ hív segítségül a nehézségek szemléltetéséhez és igyekszik alátámasztani a kodifikációs munka égető szükségességét.

2. A „PRIMER” SZERZŐDÉSEK

2.1. AZ 1976. ÉVI NEW YORK-I EGYEZMÉNY¹¹

A környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának eltiltásáról szóló egyezményt¹² 1976-ban fogadta el az Egyesült Nemzetek Közgyűlése (a továbbiakban: Közgyűlés), majd egy évvel később megnyitották aláírásra. Az egyezmény születésének szomorú apropóját a vietnámi háború kiváltotta felháborodás adta, amikor is az Egyesült Államok lombtalanító hadjáratokat indított a délkelet-ázsiai ország erdőiben az ellenség feltérképezésének elősegítése érdekében. Ekkor fogalmazódott meg a közvéleményben először az a félelmetes gondolat, hogy a technológiai fejlődésben elérkezett egy olyan korszak, amikor a katasztrofális környezeti változások előidézése háborús fegyverré vált.¹³

Az 1976. évi New York-i egyezmény 1. cikk (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „*az ebben az Egyezményben részes minden Állam kötelezettséget vállal arra, hogy tartózkodni fog az olyan környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásától, amelyeknek mint pusztító, kárt vagy sérelmet okozó eszközöknek bármely más részes Államra széles körű, hosszan tartó súlyos hatásuk van.*”¹⁴ Majd e cikk (2) bekezdése hozzáfűzi, hogy: „*az ebben az Egyezményben részes minden Állam kötelezettséget vállal arra, hogy egyetlen államot, államcsoportot vagy nemzetközi szervezetet sem segít abban, illetve nem ösztönöz vagy készlet arra, hogy az e cikk (1) bekezdésével ellentétes tevékenységet folytasson.*” Az egyezmény 2. cikke tisztázza a környezetmódosító eljárások fogalmát: „*minden olyan eljárásra vonatkozik, amely – a természeti folyamatokba való tudatos beavatkozás révén – megváltoztatja a Föld vagy a világűr dinamikáját, összetételét vagy szerkezetét, beleértve a Föld élővilágát, szilárd kérgét, vízkörét és légkörét.*”

E fogalommeghatározás rávilágít több fontos részletre. Ezek közül elsőként említendő, hogy (i) a környezetmódosító eljárás szándékos tevékenység – azaz, a környezetmódosulás járulékos kárként való megjelenése nem tartozik a rendelkezés tárgyi hatálya alá.¹⁵ Továbbá, hogy (ii) a természeti folyamatokba való tevőleges beavatkozást jelent – azaz fogalmilag kizárt, hogy mulasztással valósuljon meg. Harmadrészt,

7 A nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok szabályozási dichotómiája az 1949. évi genfi egyezmények tárgyi hatályából ered, tudniillik utóbbiak közös 3. cikke („*Valamely Magas Szerződő Fél területén keletkező nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés esetén mindegyik összeütköző Fél köteles legalább az alábbi rendelkezéseket alkalmazni [...]*”) csak minimális garanciákat állapít meg a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra nézve, melyet az egyezményekhez csatolt 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyv hivatott orvosolni. Ugyanakkor a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok minősítésének kérdése számos problémát vet fel a gyakorlatban azzal, hogy e kettősség a szabályozás egyéb területeiben – például nemzetközi büntetőjog – is alakot ölt. Lásd HOFFMANN Tamás: A fegyveres konfliktus minősítési problémái a polgárháborúba történő külföldi katonai beavatkozás esetén. In: KIRS Eszter (szerk.): *Egységesezés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban*. Bíbor Press, Miskolc, 2009, 25–42. o.

8 Lásd erről bővebben az ILC honlapját:

<https://tinyurl.com/szb72pj> [letöltve: 2019. 10. 24.].

9 A továbbiakban az egyszerűbb hivatkozás kedvéért az első csoportba tartozó nemzetközi szerződéseket „primer” szerződéseknek, míg a másodikba tartozókat „szekunder” szerződéseknek nevezem.

10 Az alkalmazási nehézségek szemléltetésére az öbölháború – talán a legújabbnak éppen nem mondható, ám annál szemléletesebb – példáját hívom segítségül, az ott kifejtett szándékos és tényleges katonai előnnyel nem járó környezeti károkozás miatt.

11 Az angol elnevezés (*Environmental Modification Convention*) alapján szokás ENMOD-egyezményként is hivatkozni rá.

12 1978. évi 29. törvényerejű rendelet a környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának eltiltásáról szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXXI. ülészakán, az 1976. évi december hó 10. napján elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

13 Roman REYHANI: *Protection of the Environment during Armed Conflict. Missouri Environmental Law Policy Review*, 2006/2. 324. o.

14 A magyar fordítás helytelen, mivel az egyezmény hiteles nyelvében szereplő vaglyagos feltétel egyértelműen nem adja vissza. Az 1. cikk (1) bekezdését szerencsésebb lenne a következőképpen fordítani: „*az ebben az Egyezményben részes minden Állam kötelezettséget vállal arra, hogy tartózkodni fog az olyan környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásától, amelyeknek mint pusztító, kárt vagy sérelmet okozó eszközöknek bármely más részes Államra széles körű, hosszan tartó vagy súlyos hatásuk van.*”

15 Yoram DINSTEIN: *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004. 178. o.

hogyan (iii) a természeti folyamatokat az egyezmény első felülvizsgálati konferenciáján született, 1984. évi magyarító melléklet állítja példálózó felsorolásba, mely idesorolja a földrengést, a szökőárt, egy régió ökológiai egyensúlyának felborulását, az időjárás megváltozását (felhőzet, csapadék, ciklonok, tornádók), az éghajlat átalakulását, az óceáni hatások megváltozását, az ózonpajzs változását, illetve az ionoszférára állapotának módosulását. Továbbá az 1. cikk magában foglal egy, a cselekmény súlyára vonatkozó vagylagos feltételt is: a környezetmódosító eljárásnak (iv) széles körűnek vagy hosszasan tartónak vagy súlyosnak kell lennie (tehát, ha utóbbi három feltétel egyike teljesül, nem támasztható alá a katonai szükségesség).¹⁶ E ponton megemlítendő, hogy (v) a 2. cikk a motívumot is meghatározza, miszerint a környezetmódosító eljárás katonai vagy ellenséges szándékú legyen.¹⁷ Az egyezmény 3. cikk (1) bekezdését tovább olvasva feltűnik, hogy a környezetmódosító eljárások békés célú alkalmazása nem tilalmazott, feltéve, hogy azok nem sértik a nemzetközi jog alapelveit és az ilyen alkalmazásra vonatkozó szabályait.¹⁸

A szerződések relatív hatályának elvével összhangban nem kétséges, hogy az 1976. évi New York-i egyezményt a részes felek közötti fegyveres konfliktusokra alkalmazni kell. Ám az az eset, amikor egy egyezményben részes állam megtámad egy harmadik államot, túri a vitát. Több álláspont létezik e tekintetben, ugyanakkor a megszorító értelmezés tűnik a legmeggyőzőbbnek, miszerint az egyezmény csak a részes államok közötti fegyveres konfliktusokra alkalmazandó. Egyrészt azért, hogy a ratifikációt ösztönözzék, másrészt azért, hogy harmadik államok ne részesüljenek az egyezmény nyújtotta előnyökben anélkül, hogy az abban foglalt kötelezettségeket magukra nézve kötelezőnek ismernék el.¹⁹

Érdekességként érdemes felvillantani, hogy az egyezményben nem részes államok korlátozott védelemben részesülhetnek akkor, ha egy részes állam segítette, ösztönözte vagy készítette őket arra, hogy az egyezménnyel ellentétes tevékenységet folytassanak. Ekkor ugyanis a részes fél megsérti az 1. cikk (2) bekezdését, mely e részes állammal szembeni negatív jogkövetkezményeket vonhat maga után. Továbbá azokra a térségekre, amelyek nem minősülnek sem államterületnek, sem az államterület tartozékának,²⁰ általában véve az egyezmény területi hatálya nem alkalmazandó, kivéve, ha egy részes fél tevékenységével (például hajózással) fonódnak össze.²¹

Az 1976. évi New York-i egyezmény normáinak szokásjogi természetével *Letho* második jelentése is – mely alapján a Közgyűlés az alapelvek kodifikációs tervezetének első olvasatát elfogadta – foglalkozik, és javaslatot tesz a következő norma szokásjogként való kodifikálására: „*Tilos valamennyi olyan katonai vagy bármely más ellenséges szándékú környezetmódosító eljárás pusztító, kárt vagy sérelmet okozó eszközként való alkalmazása, amelynek széles körű, hosszasan tartó vagy súlyos hatása van.*” E tétel szokásjogi természetének tisztázása három szempontból bírna kiemelkedő jelentőséggel: (i) az első, hogy az 1976. évi New York-i egyezmény 1. cikk (1) bekezdése csak nemzetközi fegyveres konfliktusokra alkalmazható (ez olvasható ki a „*bármely más részes Államra*” kitételből – azaz, hogy nem a saját államterületén, hanem egy másik részes állam területén okoz pusztítást, kárt vagy sérelmet); (ii) a második pedig, hogy a „széles körű”, „hosszan tartó” és „súlyos”²² jelzők alatt az 1976. évi New York-i egyezmény és az alább tárgyalt 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv 35. cikk (3) bekezdése, valamint 55. cikke eltérő fogalmakat ért.²³ Harmadsorban pedig (iii) annak eldöntése is fontos lenne, hogy a három feltétel együttes vagy csupán vagylagos fennállásra van szükség a norma alkalmazhatóságához.

A kodifikációs tevékenység kapcsán felelevenítendő a nemzetközi közjog egyik elemi tétele, nevezetesen, hogy a szokásjognak két együttes eleme van: az egybevágó tartós gyakorlat és az ahhoz tartozó meggyőződés, hogy e gyakorlat folytatása egyszerre jogi kötelezettség teljesítését is jelenti (*opinio juris sive necessitatis*).²⁴ A kodifikációs tervezetben szereplő elvről elmondható, hogy több részes állam katonai kézikönyvében tetten érhető, mint például Izrael, Dél-Korea és Új-Zéland – mi több, Indonéziában is, mely például mind a mai napig nem csatlakozott az 1976. évi New York-i egyezményhez.²⁵ Továbbá a fenti norma megtalálható *A környezet védelmének fegyveres konfliktusok során alkalmazandó alapelvei*²⁶ című nemzetközi dokumentumban, amelynek széles körű alkalmazására a Közgyűlés felhívta a figyelmét az ENSZ-tagállamoknak. Az Egyesült Államok a normára úgy utalt, hogy az „*a nemzetközi közösség konszenzusát tükrözi*

16 REYHANI (2006): i. m. 325. o.

17 Yoram DINSTEIN: Protection of the Environment in International Armed Conflict. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2001/5. 527–530. o.

18 1976. évi New York-i egyezmény 3. cikk (1) bekezdés: „*Ennek az Egyezménynek a rendelkezései nem akadályozhatják a környezetmódosító eljárások békés célú alkalmazását és nem sérthetik a nemzetközi jog általánosan elfogadott elveit és az ilyen alkalmazásra vonatkozó szabályait.*”

19 Susana Pimiento CHAMORRO – Edward HAMMOND: *Addressing Environmental Modification in Post-Cold War Conflict*. Elérhető: <https://tinyurl.com/we8yzjz> [letöltve: 2019. 10. 03.].

20 Ezek az uratlan területek, a mindenki által szabadon használható területek (nyílt tenger), a különleges státuszú területek és az emberiség közös öröksége (világűr és tengerfenék). Lásd CSATLÓS Erzsébet: Térség és terület a nemzetközi jogban. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor), elérhető: <https://tinyurl.com/w7p2en7> [letöltve: 2020. 01. 31.].

21 DINSTEIN (2001): i. m. 531. o.

22 Már e ponton szeretném feloldani azt a fogalmi különbségtételt, ami a magyar jogalkotó fordítói tevékenységének nagyvonalúságából adódik. Míg az 1976. évi New York-i egyezmény magyar fordításában a „széles körű”, addig az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyvében „nagyarányú” jelző szerepel, tehát a két szerződés magyar verziója nincs összhangban. Ellentétben az angollal, ahol mindkét szerződés a ‘widespread’ jelzőt használja, melyet valóban szerencsésebb inkább széles körűnek fordítani. Ugyanakkor, a tanulmányban a magyar jogba implementált jogszabályok eredeti szövegéhez hűen a fenti különbségtételt a továbbiakban meghagyom.

23 Second report on protection of the environment in relation to armed conflicts by Marja Lehto, paras. 164–170.

24 Lásd BLUTMAN László: Nemzetközi szokásjog. In: JAKAB–FEKETE: i. m. <https://tinyurl.com/wfrytbr> [letöltve: 2020. 02. 14.]; KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2016. 169. o.; JENEY Petra: A nemzetközi jog forrásai. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, CompLex Kiadó, 2014. 145. o.

25 Jean-Marie HENCKAERTS – Louise DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005. 155. o., elérhető: <https://tinyurl.com/y4lsyh7j> [letöltve: 2019. 10. 03.].

26 International Committee of the Red Cross: Guidelines on the Protection of the Environment in Times of Armed Conflict. Elérhető: <https://tinyurl.com/vgcu6xf> [letöltve: 2019. 10. 03.].

arra nézve, hogy a környezetet nem lenne szabad háborús eszköznek tekinteni”. 1991-ben az Egyesült Nemzetek Közgyűlése Hatodik Bizottságának ülésén Svédország az iraki erők környezetpusztító tevékenységét az öbölháborúban úgy jellemezte, mint „a jövőbeni hadviselés elfogadhatatlan formáját”. Ezen állásponttal pedig Kanada is egyetértett, megjegyezve, hogy „a környezetnek önmagában nem lenne szabad közvetlen katonai célpontnak lennie”.²⁷

2.2. AZ 1949. ÉVI GENFI EGYZEMÉNYEK 1977. ÉVI I. KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYVE

A háború áldozatainak védelméről szóló egyezményeket 1949-ben fogadták el Genfben, melyekhez 1977-ben két kiegészítő jegyzőkönyvet csatoltak.^{28, 29} Az 1977. évi I. és a II. kiegészítő jegyzőkönyvek elfogadását – az 1976. évi New York-i egyezményhez hasonlóan – a vietnámi háború „ihlette”. Az I. kiegészítő jegyzőkönyv két rendelkezése „primer” védelmet biztosít a környezet számára fegyveres konfliktusok során.

A 35. cikk (3) bekezdése akként rendelkezik, hogy „tilos olyan hadviselési módokat, vagy eszközöket alkalmazni, amelyek célzatosan vagy valószínűen nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károkat okozhatnak a természeti környezetben”. E rendelkezésben felismerhetők az 1976. évi New York-i egyezmény I. cikk (2) bekezdésében támasztott kritériumok, azaz, hogy a hadviselési mód legyen nagyarányú,³⁰ hosszan tartó és súlyos, ugyanakkor lényeges különbségként mutatkozik, hogy az I. kiegészítő jegyzőkönyvben ezen feltételek konjunktívák: a cikk alkalmazhatóságához mindhárom feltétel együttes megvalósulása szükséges.³¹ Ellenben a célzatosság itt vagyis követelmény – melyből egyenesen következik, hogy a károkozás eshetőleg szándékkal elkövetett és gondatlan is lehet –, továbbá megjelenik a következmények előreláthatóságának kritériuma.³²

A másik „primer” védelmet biztosító szakasz az I. kiegészítő jegyzőkönyv 55. cikke, miszerint: „(1) A hadviselés során gondoskodni kell a természeti környezetnek nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károsodástól való megvédéséről. E védelem körébe tartozik az olyan hadviselési módok és eszközök alkalmazásának tilalma, amelyek célzatosan, vagy valószínűen ilyen károkat okoznak a természeti környezetben, és ezzel veszélyeztetik a lakosság egészségét, vagy életben maradását. (2) Tilos a természeti környezet ellen megtorló támadást intézni.” A cikk elvi éllel lép fel a megengedett tevékenységek következményeinek

és utóhatásainak káros eszkalálódása ellen, valamint leszögezi, hogy a környezetet nem lehet eszközként felhasználni az ellenében való bosszúállásra.

Az imént ismertetett két cikk az I. kiegészítő jegyzőkönyvben a részes feleket köti (*pacta sunt servanda*), azonban a normák szokásjogi természetével a *Letho*-jelentés szintén foglalkozik,³³ valamint az egyes államok katonai kézikönyvei itt is segítségül hívhatók: Argentína, Ausztrália, Kanada, Németország, Kenya, Új-Zéland, Oroszország, Togo, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok sorolható fel példaként e tekintetben. Az államok az atomfegyverek használata vagy az azzal való fenyegetés jogszerűségének ügyében szintén hivatkoztak ezekre az elvekre a Nemzetközi Bíróság előtt. Az Egyesült Államok úgy nyilatkozott, hogy „az amerikai gyakorlat nem alkalmaz olyan hadviselési módokat, amelyek a környezetnek nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károkat okoznak”.³⁴

Másfelől, az I. kiegészítő jegyzőkönyv 35. cikk (3) bekezdés és 55. cikk (1)–(2) bekezdések szokásjogi természete ellen is számos érv hozható fel. Az atomfegyverek használata vagy az azzal való fenyegetés jogszerűségének ügyében az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság nem ismerte el e rendelkezések szokásjogi jellegét és maga a Nemzetközi Bíróság is ebbe az irányba hajlott. Álláspontjukhoz csatlakozott Franciaország, aki a nukleáris fegyverek vonatkozásában e szabályok szokásjogi eredetét következetesen, örökösen elnevezte (*persistent objector*). A helyes és követendő irányt a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának tanulmánya jelölheti ki: I. kiegészítő jegyzőkönyv 35. cikk (3) bekezdés és 55. cikk (1)–(2) bekezdések a szokásjog részét képezik a hagyományos fegyverek tekintetében, ám a nukleáris fegyverek vonatkozásában nem.³⁵

2.3. AZ 1976. ÉVI NEW YORK-I EGYZEMÉNY ÉS AZ 1949. ÉVI GENFI EGYZEMÉNYEK 1977. ÉVI I. KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYV ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A két nemzetközi szerződés céljában, a környezet kontextualizálásában, az alanyi oldal, a cselekmény eredménye, az eredmény minőségi kritériumai és a tárgyi hatály tekintetében sokban különbözik.

Az 1976. évi New York-i egyezmény célja a környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának megakadályozása, míg az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv vonatkozó normája [35. cikk (3) bekezdés] a természeti környezetet részesíti védelemben, figyelembe nem véve az alkalmazott fegyvernemet. Továbbá, az 1976. évi New York-i egyezmény a környezetre fegyverként tekint, az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv pedig a környezetet „áldozati színben” tünteti fel. Az 1976. évi New York-i egyezmény elkövetési magatartásként csak az egyenes szándékkal elkövetett károkozást ismeri el, ezzel szemben az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv az eshetőleg

27 HENCKAERTS–DOSWALD-BECK (2005): i. m. 156. o.

28 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő jegyzőkönyvének kihirdetéséről.

29 Majd később még egyet, ez az 1949. évi genfi egyezmények 2005. évi III. kiegészítő jegyzőkönyve egy további megkülönböztető jelvény elfogadásáról (2006. évi LXXVIII. törvény az 1949. augusztus 12-én aláírt Genfi Egyezmények egy további megkülönböztető jelvény elfogadásáról szóló, Genfben, 2006. június 19-én aláírt Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről).

30 A látszólagos fogalmi különbségtételről lásd a 22. lábjegyzetet.

31 Michael BOTHE – Carl BRUCH – Jordan DIAMOND – David JENSEN: International Law Protecting the Environment During Armed Conflict: Gaps and Opportunities. *International Review of the Red Cross*, 2010/92. 575–576. o.

32 DINSTEIN (2001): i. m. 531. o.

33 Second report on protection of the environment in relation to armed conflicts by Marja LEHTO, paras. 164–170.

34 HENCKAERTS–DOSWALD-BECK (2005): i. m. 152–153. o.

35 HENCKAERTS–DOSWALD-BECK (2005): i. m. 154. o.

szándékot és a gondatlan elkövetést is tilalmazza. Az 1976. évi New York-i egyezmény kimondja, hogy a károsodás mértékének széles körűnek vagy hosszan tartónak, vagy súlyosnak kell lennie, ugyanakkor az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv már ezek együttes fennállását követeli meg (illetve e fogalmak alatt is mást ért a két nemzetközi instrumentum).

Végül az alkalmazhatóság tekintetében elmondható, hogy az 1976. évi New York-i egyezményt fegyveres konfliktusokban és békeidőben egyaránt lehet alkalmazni, ám az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyvet csak nemzetközi fegyveres konfliktusok kontextusában. A két szerződés lényegi különbségeit az alábbi táblázat hasonlítja össze.

Összehasonlítási szempontok	1976. évi New York-i egyezmény 1. cikk (1)–(2) bekezdés	1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv 35. cikk (3) bekezdés
A szerződéses normák célja	a környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának megakadályozása	a természeti környezet védelme, tekintet nélkül a fegyvernemre
A környezet kontextualizálása	környezet = fegyver	környezet = áldozat
Alanyi oldal	egyenes szándékkal elkövetett károkozás	egyenes szándékkal vagy eshetőleges szándékkal vagy gondatlanul elkövetett károkozás
Eredmény	széles körű, hosszan tartó vagy súlyos károsodás (szélesebb tárgyi hatály)	nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károsodás (szűkebb tárgyi hatály)
Az eredmény minőségi kritériumainak (threshold requirements) meghatározása	az első felülvizsgálati konferencián definiálták őket – nagyarányú: több száz négyzetkilométer nagyságú terület; – hosszan tartó: több hónapon vagy egy évszakon át tartó; – súlyos: emberi életekben, természeti vagy gazdasági erőforrásokban vagy egyéb javakban bekövetkezett komoly és jelentős zavar vagy kár	a szerződés kommentárjában ³⁶ található rájuk utalás – nagyarányú: kevesebb, mint több száz négyzetkilométer; – hosszan tartó: tíz éven át vagy tovább tartó; – súlyos: olyan kár, amely valószínűleg hosszú távon kihat a polgári lakosság folyamatos túlélésére, vagy nagyon súlyos egészségi problémákat okozhat
Tárgyi hatály	fegyveres konfliktusokban és békeidőben egyaránt alkalmazható	csak fegyveres konfliktusokban alkalmazható
Részes államok száma 2019-ben	78	174

Sommásan összegezve a különbségeket elmondható, hogy az 1976. évi New York-i egyezmény alkalmazási köre a környezet védelme céljából jóval szélesebb, mint az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyvé, hozzátevé, hogy előbbi is számos joghézagot hagy maga után.

3. A „SZEKUNDER” SZERZŐDÉSEK

A fentebb elemzett két szerződésen túl számos olyan nemzetközi dokumentum született, melyek egyes normái

kiegészítő jellegű, közvetett védelemben részesítik a környezetet fegyveres konfliktusok idején, annak ellenére, hogy elsődleges céljuk nem ebben keresendő. A felsorakoztatott szerződésekből látható, hogy e normaanyag viszonylag gazdagnak tekinthető, ugyanakkor a tisztán szerződéses normák hatálya értelemszerűen relatív (*pacta tertiis nec nocent nec prosunt*).

Elsőként a sorban célszerű itt is az 1949. évi genfi egyezmény 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyvének további néhány normáját megemlíteni, mely szerződés három további olyan cikkel bír, amelyek elsődleges célja nem a természeti környezet védelme, mindazonáltal járulékosan védelemben részesítik azt.

Idetartozik az 51. cikk (4) bekezdés c) pontja, amely kimondja, hogy „tilos megkülönböztetés nélküli támadásokat indítani. Megkülönböztetés nélküli támadás az: [...] amelynek során olyan harcmódot, vagy harceszközt alkalmaznak,

36 Hans-Peter GASSER – Sylvie-S. JUNOD – Claude PILLOUD – Jean DE PREUX – Yves SANDOZ – Christophe SWINARSKI – Claude F. WEGNER – Bruno ZIMMERMANN: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva, International Committee of the Red Cross, 1987. 416–417. o., elérhető: <https://tinyurl.com/rcwpupn> [letöltve: 2019. 10. 03.].

amelynek hatásait nem lehet a jelen Jegyzőkönyv kívánalmi szerint korlátozni”. Az 54. cikk (2) bekezdés szintén a jegyzőkönyv kiegészítő védelmet nyújtó rendelkezései közé tartozik. Eszerint: „Tilos a polgári lakosság életéhez nélkülözhetetlen tárgyakat, mint például élelmiszereket, élelmiszertermelésére szolgáló mezőgazdasági területeket, állatállományt, ivóvízellátást, biztosító berendezéseket és öntözőműveket akármilyen indokból – a polgári személyek kiheztetése, elköltözésre készítése céljából, vagy bármely más célból – megtámadni, lerombolni, elhurcolni, vagy használhatatlanná tenni kifejezetten azért, hogy a polgári lakosság, vagy a szembenálló Fél fenntartása szempontjából értéktelenné váljanak.” Továbbá az 56. cikk (1) bekezdése is e felsorolásba állítandó normák közé tartozik: „A veszélyes erőket tartalmazó üzemek vagy berendezések, nevezetesen gátak, töltések és áramszolgáltató atomerőművek ellen akkor sem szabad támadást intézni, ha azok katonai célpontot képeznek; amennyiben a támadás veszélyes erőket szabadíthat fel, és ennek következtében súlyos veszteségeket okozhat a polgári lakosság körében. Az ilyen művek, vagy berendezések mellett, illetve közelében levő más katonai célpontok ellen sem szabad támadást intézni, ha a támadás az érintett művekből, vagy berendezésekből veszélyes erőket szabadíthat fel, és ennek következtében súlyos veszteségeket okozhat a polgári lakosság körében.”³⁷

Másodikként említendő a mértéktelen sérülést okozóknak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról szóló egyezmény, melyet 1980. október 15-én fogadták el Genfben, és amelyhez később három kiegészítő jegyzőkönyvet csatoltak.³⁸ Jelen felsorolás szempontjából a III. kiegészítő jegyzőkönyv (1980. évi genfi egyezmény III. kiegészítő jegyzőkönyve) 2. cikk (4) bekezdése bír jelentőséggel, mely rögzíti, hogy „tilos gyújtófegyverekkel megtámadni az erdőket vagy másfajta növényi takarókat, kivéve amikor a természeti környezet ilyen alkotóelemeit kombattánsok vagy más katonai célpontok fedésére, rejtésére vagy álcázására használják, vagy ha ezek az alkotóelemek maguk is katonai célpontok”.

E rendelkezés tárgyi hatálya rendkívül szűk kört fed le, mert (i) egyrészt csak az erdőket és másfajta növényi takarókat részesíti védelemben; (ii) másrészt csak a gyújtó-

fegyverekkel elkövetett támadásokat tilalmazza; (iii) harmadrészt pedig, a rendelkezés nyújtotta védelem csak abban az esetben alkalmazható, ha az ellenség nem használja az erdőket vagy másfajta növényi takarókat fedésre, rejtésre vagy álcázásra. Következésképpen, ha az erdőt katonai célra használják, akkor legitim célponttá válik. Szűk tárgyi hatálya ellenére a norma jelentősége abban áll, hogy a természeti környezet egyik nevesített alkotó egységét védi egy különleges fegyvernemmel szemben.³⁹

Harmadikként a vegyi fegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló egyezményt (1993. évi párizsi egyezmény) 1993. január 13-án fogadták el Párizsban.⁴⁰ Az egyezmény preambuluma hetedik bekezdése elismeri „a megfelelő Egyezményekben és a nemzetközi jog idevágó elveiben foglalt, a herbicidek használatának mint hadviselési módszernek a tilalmát”, mely rendelkezés az 1976. évi New York-i egyezményre és az I. kiegészítő jegyzőkönyvre való utalásként került be a szerződés normái közé.

Bár az egyezmény a gyomirtókat nem állítja a vegyi fegyverek fogalmi ernyője alá, jelentősége vitathatatlan: a preambuluma herbicidek használatának tilalmát a nemzetközi jog elvei között említi. A gyomirtók fegyveres konfliktusok idején való alkalmazásáról elsőként az Egyesült Államok mondott le, fenntartva ugyan a saját létesítmények és védelmi vonalukon belüli használat további lehetőségét.⁴¹

Az Egyesült Nemzetek tengerjogi egyezménye, az 1982. évi Montego Bay-egyezmény⁴² nem tartalmaz *expressis verbis* utalást a tengeri környezet védelmére fegyveres konfliktusok idején, ugyanakkor feltételezhető, hogy a tengerszennyezésre vonatkozó normák ilyen kontextusban is értelmezendők.⁴³

Végül az 1972. évi stockholmi nyilatkozat 21. számú elve, továbbá az 1992. évi riói nyilatkozat 2. számú elve kimondják, hogy „az Egyesült Nemzetek Alapokmányának és a nemzetközi jog elveinek megfelelően az Államok szuverén joga, hogy saját környezeti és fejlesztési politikájukat követve hasznosítsák saját erőforrásaikat, és biztosítsák, hogy a saját fenntarthatóságuk vagy ellenőrzésük alatt álló tevékenységek ne okozzanak kárt más Államok környezetében vagy a nemzeti fenntarthatóság határain túli területeken”. A riói nyilatkozat további elvei is segítségül hívhatók a környezet védelmére fegyveres konfliktusok idején. Így a 23. számú elv akként rendelkezik, hogy „meg kell védeni az elnyomás, uralom és megszállás alatt álló népek környezeti és természeti erőforrásait”, valamint a nyilatkozat 24. számú elve akként rendelkezik, hogy „a hadviselés eredendően pusztító hatással van a környezetre. Ezért az Államok a fegyveres összetűzések idején tiszteletben fogják tartani a környezet védelméről rendelkező nemzetközi jogot és szükség szerint együtt fognak működni e jog továbbfejlesztésében”.

37 A cikk soron következő rendelkezése azonban rögtön hozzáfűzi a különleges védelmet megszüntető kivételeket. 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv 56. cikk (2) bekezdés: „A támadás ellen az 1. bekezdésben előírt különleges védelem megszűnik; a) gát, vagy töltés esetében csak akkor, ha azt nem rendeltetésének megfelelően és katonai műveletek rendszeres, jelentős és közvetlen támogatására használják, és ha a támadás a támogatás megszüntetésének egyetlen lehetséges módja; b) áramszolgáltató atomerőmű esetében csak akkor, ha az katonai műveletek rendszeres, jelentős és közvetlen támogatására szolgáltató elektromos energiát, ha a támadás a támogatás megszüntetésének egyetlen lehetséges módja; c) ilyen művek vagy berendezések mellett, illetve közelében levő egyéb katonai célpontok esetében csak akkor, ha azokat katonai műveletek rendszeres, jelentős és közvetlen támogatására használják, és ha a támadás a támogatás megszüntetésének egyetlen lehetséges módja.”

38 1984. évi 2. törvényerejű rendelet a „Mértéktelen sérülést okozóknak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról” szóló, Genfben, az 1980. évi október hó 15. napján kelt egyezmény és a hozzá csatolt jegyzőkönyvek kihirdetéséről.

39 REYHANI (2006): i. m. 333. o.

40 1997. évi CIV. törvény a vegyi fegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló, Párizsban, 1993. január 13-án aláírt egyezmény kihirdetéséről.

41 REYHANI (2006): i. m. 333. o.

42 United Nations Convention on the Law of the Sea. Montego Bay, 10 December 1982. 1833 U.N.T.S. 397.

43 REYHANI (2006): i. m. 334. o.

4. A „PRIMER” SZERZŐDÉSEK GYAKORLATI ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK NEHÉZSÉGEI AZ ÖBÖLHÁBORÚ PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

4.1. AZ 1976. ÉVI NEW YORK-I EGYEZMÉNY

Az 1976. évi New York-i egyezmény 5. cikk (3) bekezdése⁴⁴ lehetőséget biztosít arra, hogy a szerződésben részes államok panaszt nyújtsanak be az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsához (a továbbiakban: BT), ha okkal úgy vélik, hogy bármely másik részes állam az egyezményt megsértette.

Bár Irak sosem volt részes fél az 1976. évi New York-i egyezményben, a BT foglalkozott⁴⁵ az Irak által Kuvaitnak az öbölháború során okozott környezeti károkkal: 687. (1991) határozatának preambulumban olvasható, hogy Irak mintegy hét- és kilencmillió darab közötti olajshordó úrtartalmát öntötte a Perzsa-öbölbe, valamint 1991 februárjában több, mint 600 olajkutat gyújtott fel – utóbbi következtében 82 kút úgy megsérült, hogy a bennük található olaj kiömlött a tengerbe.⁴⁶ A kutak több hónapra lángba borultak – az utolsót 1991 novemberében sikerült eloltani –, az égés során keletkezett hatalmas füst pedig határokon átnyúló levegőszennyezést okozott a közel-keleti térségben.⁴⁷

Noha főszabály szerint az olajkutat legitim katonai célpontok lehetnének, az öbölháború eseményei nem feleltek meg e kategóriának: az Irak által felgyújtott kutak az általa már korábban megszállt Kuvait területén álltak, mely területről a polgári lakosságot a hadsereg addigra evakuálta, így az olajkutat elpusztítása nem járult hozzá a háború érdemi végkimeneteléhez, és nem okozott valódi katonai előnyt. Az egyetlen „katonai előny” annyi volt, hogy az égés során keletkezett sűrű füst megakadályozta az ellenséges repülőgépek felszállását, mindazonáltal ez nem gyakorolt jelentős hatást a harcok lefolyására.⁴⁸ A fenti „akció” másképpen úgy is lefordítható a nemzetközi humanitárius jog nyelvére, hogy az iraki művelet nem állta ki az arányosság próbáját. Az olajkutat felgyújtása hatalmas károkat okozott a természeti környezetnek és a polgári lakosságnak egyaránt, melynek elkövetését feltehetően a szintisza bosszúvágy vezérelte a megszálló oldalán.

A BT 687. (1991) határozata kimondta, hogy Irak felelőssége fennáll valamennyi környezeti károkozás és természeti erőforrás kimerítése vonatkozásában, amelyet Kuvait annexiója során okozott. A határozat felállította az ENSZ Jótéteti Bizottságát az Irakkal szembeni kárigények kezelésére, mely jó gyakorlatként értékelhető a környezeti károkat okozó államok elrettentésében.

44 1976. évi New York-i egyezmény 5. cikk (3) bekezdés: „Az ebben az Egyezményben részes bármelyik Állam, amely okkal úgy véli, hogy valamely másik részes Állam megszegi az Egyezmény rendelkezéseiből eredő kötelezettségeket, panaszt tehet az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsánál. A panasznak tartalmaznia kell a megalapozottságát alátámasztó összes vonatkozó információt és minden lehetséges bizonyítékot.”

45 U.N. Doc. S/RES/687 (3 April 1991).

46 Michael N. SCHMIDT: Humanitarian Law and the Environment. *Denver Journal of International Law*, 2000/28. 269. o.

47 DINSTEIN (2001): i. m. 543. o.

48 J. P. EDWARDS: The Iraqi Oil 'Weapon' in the 1991 Gulf War: A Law of Armed Conflicts Analysis. *Naval Law Review*, 1992/40. 105. o.

Az öbölháború eseményeinek hatására a Közgyűlés elfogadta a 47/37. (1993) határozatot,⁴⁹ mely elvi élel fektette le, hogy „a környezet önkényes pusztítása, mely a katonai szükségesség elve szerint nem igazolható, egyértelműen a hatályos nemzetközi jogba ütközik”. Utóbbira a Nemzetközi Bíróság is hivatkozott fentebb tárgyalt tanácsadó véleményében, hangsúlyozva, hogy a Közgyűlés határozatai alaki szempontból nézve kötelező erővel nem bírnak, ám „létező szokásjogi norma fennállásának vagy opinio juris kialakulásának bizonyítékként szolgálhatnak”.⁵⁰

Mint ahogyan arról már fentebb szó esett, Irak sohasem volt részes állama az 1976. évi New York-i egyezménynek: a BT sem az 5. cikk (3) bekezdése szerint, hanem az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alapján foglalkozott a helyzettel. Megállapítható tehát, hogy mivel az öbölháború idején az egyezmény normái nem számítottak szokásjogi természetűnek, a szerződések relatív hatályának elve alapján az abban nem részes fél – azaz Irak – sem sérthette meg őket. Ellenben, ha Irak részes fél lett volna a szerződésben a fegyveres konfliktus idején, akkor arra a következtetésre lehet jutni, hogy felelőssége fennállt volna, tekintve, hogy az 1. cikk (1) bekezdése széles körű, hosszan tartó vagy súlyos károsodást követel meg, amely jelen esetben egyértelműen fennállt. Az egyezmény 1984. évi magyarázó melléklete a „hosszan tartó” alatt néhány hónapot ért, az eredmény tekintetében pedig a természeti folyamatok megváltozását kívánja meg, mely utóbbi Kuvaitban egyértelműen megvalósult.

4.2. AZ 1949. ÉVI GENFI EGYEZMÉNYEK 1977. ÉVI I. KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYVE

Az öbölháborús eseményeket tovább elemezve az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv kapcsán is abból lehet kiindulni, hogy a fegyveres konfliktus idején Irak nem volt a szerződés részes állama, és a szokásjogi „háttér” hiányában kötelező erőről itt sem lehet szó a *pacta tertiis nec nocent nec prosunt* elv értelmében. Ellenben, ha gondolatban ezúttal is tovább szövegünk a szálakat, eltérő hipotetikus következtetésre juthatunk az előző pontban tett megállapításhoz képest – ismételt hangsúlyozva, hogy az I. kiegészítő jegyzőkönyv 35. cikk (3) bekezdésének tárgyi hatálya jóval szűkebb az 1976. évi New York-i egyezmény 1. cikk (1) bekezdésénél. Tekintve, hogy a 35. cikk (3) bekezdése nagyarányú, hosszan tartó és súlyos eredményt követel meg, és hogy az I. kiegészítő jegyzőkönyv mást ért e fogalmak alatt, a szakirodalom hajlott arra az álláspontra, hogy a hosszan tartó károsodás (tíz éven át vagy tovább tartó) e rendelkezés alapján nem valósult meg, így az együttes alkalmazási feltételek következtében a norma nem alkalmazható.⁵¹

Saját kontrollmechanizmusát illetően, az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv 90. cikke⁵² egy 15 tagú Nemzetközi Ténymegállapító Bizottság felállításáról rendelkezik, melynek

49 U.N. Doc. A/RES/47/37 (9 February 1993).

50 *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, para. 242.

51 DINSTEIN (2001): i. m. 546. o.

52 A rendelkezés hosszas terjedelme miatt – mely jelen tanulmány szempontjából kevésbé lényeges –, annak szó szerinti idézésétől eltekintek, helyette csak az összefoglalását ismertetem.

célja, hogy kivizsgálja az 1949. évi genfi egyezmények, valamint az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv rendelkezéseibe ütköző súlyos jogsértéseket. Mivel azonban a bizottság létrehozásához legalább 20 szerződő fél megállapodására van szükség, széles körű alkalmazására a gyakorlatban a hiányzó állami támogatás okán nem került sor.

A jelen tanulmányban bemutatott két „primer” szerződés gyakorlati alkalmazási nehézségeiről árulkodik, hogy egyetlen állam sem hivatkozott még rájuk közvetlenül nemzetközi bíróságok előtt, holott utóbbiak szerepe a nemzetközi környezetjog fejlesztésében kiemelkedő jelentőségű⁵³ – olyannyira, hogy sokan egy önálló környezetjogi bíróság felállításában látják a jövőt.⁵⁴

5. ÖSSZEGZÉS

A környezet védelmét fegyveres konfliktusok során szolgáló szerződéses normák betartásának leghatékonyabb eszköze kétségkívül átültetésük a belső jogba. Ennek tükrében a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága is szorgalmazza a nemzetközi humanitárius jog e szabályainak átvételét az államok katonai kézikönyveiben, mivel sokkal hatékonyabb, ha az államok hozzáállása változik a környezetvédelemhez fegyveres konfliktusok idején, semmint utólag fejezik ki rosszallásukat, gyakorolnak politikai nyomást vagy indítanak büntetőeljárást az elkövetőkkel szemben.⁵⁵

Ám az államok hajlandósága, politikai akarata nem egzakt tényező, nem számítható ki előre matematikai képletekkel, így a hatékonyabb környezetvédelem fényében hiábavaló

volna arra hagyatkozni, hogy majd úgymint ratifikálják a tárgyalt nemzetközi szerződéseket. Ebben jelentett fordulatot a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkája, a vélelem arra vonatkozóan, hogyha egy témának szokásjogi kodifikációja van terítéken, akkor ott ténylegesen szokásjogi normák is vannak.⁵⁶ E normák pedig – értelemszerűen ide nem értve az örökös ellenző kivételes esetét – valamennyi államra nézve kötelezőek.

A szokásjogi kodifikáció másik üdvözlendő hatása a joghézagok kitöltése lehet. Jelen tanulmány is rávilágított, hogy a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok során okozott természeti károsodás esetei nem esnek a szerződéses normák tárgyi hatálya alá, holott napjainkban nagyobb számmal ütik fel a fejüket a nemzetközi fegyveres konfliktusokhoz képest. Szintén a pozitívumok között kell helyet kapnia az 1976. évi New York-i egyezmény I. cikk (1) bekezdésében és az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv 35. cikk (3) bekezdésében szereplő kritériumok (széles körű/nagyarányú, hosszan tartó, súlyos) közötti vagylagos vagy együttes kapcsolat eldöntésének, illetve e fogalmak jelentései tisztázásának is.

E tanulmány a kodifikációs munka égető szükségességére igyekezett rávilágítani, feltárva az idevonatkozó szerződéses normák elégtelenségeit. A környezet védelme fegyveres konfliktusok idején sajnálatos módon a XXI. században is aktuális problémának tekinthető, melynek megoldásához a kodifikációs munka befejezése – és egy esetleges kodifikációs szerződés jövőbeni megszületése – örvendetes és előremutató eredményként járulhatna hozzá.

53 RAISZ Anikó: A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében – avagy nemzetközi környezetjog bírói szemmel. *Miskolci Jogi Szemle*, 2011/1. 90–108. o.

54 RAISZ Anikó: Az önálló nemzetközi környezetjogi bíráskodás létjogosultságáról, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám, 449–455. o.

55 REYHANI (2006): i. m. 338. o.

56 CSAPÓ Zsuzsanna: A környezet védelme fegyveres konfliktusok idején – nemzetközi szokásjogi alapok. *Állam- és Jogtudomány*, 2014/ 3. 4–5. o.